

kako savladati strah i zavoleti atomsku struju

relja dražić

U maju '86. opametili smo se za tri stvari:

1. nuklearne elektrane se opasno kvare bez obzira na to što su takvi kvarovi praktično i teorijski nemogući;
2. Jugoslavija raspolaže moćnim nuklearnim lobijem (ili obratno) koji nije mnogo zabrinut time šta bi narod hteo;
3. praktično-tehnička inteligencija iz lobija ne plaši se »mirono-dopskog« atoma.

Sve tri ovde nabrojane činjenice koje su obogatile naše znanje, mogu biti veoma pogodan predmet naklapanja – i one to i jesu. Ali samo treća može biti suštinski predmet razumevanja. Samo je treća činjenica »fakat« u jednom egzistencijalno-ontološkom smislu. Ovaj se smisao jasnije uočava kada iz tog fakta oblikuje pitanje:

KAKO SE UOPŠTE MOGU ŽELETI POTENCIJALNO MA-SOVNO POGUBNA POSTROJENJA?

(Ništa ne menja što ta postrojenja zaista »služe« čoveku, drže mu standard življenja na dostignutom civilizacijskom nivou itd.)

Naime, mora biti da nešto nije u redu i sa sredstvom i sa ciljem kad se oni uspostavljaju uz vidno potiskivanje jednog elementarnog cilja – biološkog održanja).

Ovakvo postavljeno pitanje sačuvaće nas od pojednostavljenja. Nema smisla teretiti serozne i odgovorne ljude da su se pomamili na provizije. To bi bilo kao kad bismo neustrašivost onih naših tehnokrata koji forsiraju sovjetsku tehnologiju (u štampi se moglo pročitati da Rusi ne daju provizije) objašnjavali njihovom nevericom da bi svet mogao propasti a da još nije stigao komunistizam.

Možemo biti sigurni da su i oni sebe i svoje bližnje početkom maja držali na predostrožnoj dijeti. Moramo misliti da je to tako jer ne želimo da mislimo da su to neodgovorni ljudi. Oni koji su neodgovorni prema sebi mogli bi biti još neodgovorniji prema drugima – a ti drugi to smo mi. Dakle oni su ipak sasvim zdravi. Međutim, to onda znači da i oni znaju da stvar ni s aktualnim ni s potencijalnim »akcidentima« nije bezazlene prirode. I oni dakle znaju da je rizik veliki ma koliko bio mali.

Pa zašto onda ipak tu stvar toliko guraju?

Imaju li neke pretežnije razloge za to, imaju li neke rezone x s kojima ulaze u igru? (Adute kojima mogu rezati dakako da imaju – to nije sporno; predmet spora je kako oni sami sebe razumeju, koje racionalne argumente podlažu svome delovanju?) Šupljaga bla, bla, eufemizama i srditoga bau bau od zastoja i nazatka koje počinje da iritira narod od besa ne nedostaje. Notoran je, međutim, nedostatak stvarnih argumenata. To i jeste ono što prvake iz lobija drži podalje od nereziranih javnih tribina. U bitnom smislu, oni znači čute, ali to nama nešto govori. Govori nam da lobi ili nešto prećutkuje ili utemeljenje njegove strategije uopšte nije racionalno. Ono što se prećutkuje moralo bi biti strogo pov. ako ne sme da bude javno. O onome što je šakljivo a ne sme da bude javno uvek kruže glasine, jer kako kaže narod – istina uvek hoće da izađe na videlo. Glasine, međutim, ne kruže, a to onda znači da naš vojno-industrijski kompleks nema nekonvencionalne ambicije. Šta nam preostaje? Preostaje nam da pokušamo da razumemo iracionalnost strategije ljudi iz nuklearnog lobija (premda ne bismo smeli zaboraviti da smo još pre kratkog vremena mahom svi bili ponosni na našu elektranu u Krškom).

U Kjubrikovom filmu *Dr Strendžlav*, koji se bavi mogućim scenarijem termonuklearnog rata, mašineriju pokreće jedan general koji ima problema s potencijom. To je veoma šaljivo ali se teško može upotrebiti kao objašnjenje za naš slučaj. Ne mogu ni da zamislim da bi se ovi momci mogli sekirati zbog nekog strogog lokalnog pada krvnog pritiska. To dakle otpada kao i druga popularno-psihološka objašnjenja koja bi čoveku mogla pasti na pamet, iz prostog razloga što nije psihopatološka homogenost ono što ovu grupu ljudi pretvara u grupu. Ne znači da oni ne bi mogli biti šizofrenici koji pre podne na mapi ubadaju zastavice na optimalne lokalitete a po podne besomučno ispiraju salatu, ali nije dobar put ako pokušavamo da rešimo problem preko njihove posebne patologije. Naravno, uvek možemo da se dodatno upitamo da li bi uopšte moralo biti ma kakvih motiva? E pa u tome i jeste stvar što ih mora biti jer nam o tome svedoče dva fakta. Prvo određeno delovanje i, drugo,

mišljenja • mišljenja • mišljenja • mišljenja

određeni ljudi koji deluju, premda se trude da se prikriju kao neodređeni. Radi se dakle o intencionalnom delanju koje mora biti nekako motivisano.

No, sad je vreme da priznam da da je, u stvari, ne znam koji bi to motiv mogao da bude. Ja zaista ne razumem kako se može hteti takvo ugrožavanje. Ja jedino mogu da rizikujem pa da posegnem za jednim učenjem koje bi moglo dati neko objašnjenje iako znam da bi to objašnjenje moglo da iritira jedva nešto manje nego plan za *černobilku* u Mladenovu. Radi se o objašnjenju koje bi moglo da pruži Hajdegerovo delo »Bivstvovanje i vreme« u svom »egzistencijalističkom« aspektu. Ovo je delo istaklo bivstvovanje ka smrti (Sein zum Tode) kao najautentičniju mogućnost egzistencije. Kritika je opet isticala prazninu ove mogućnosti. Kako ja da ispunim život s ovom autentičnom mogućnošću? I zašto ekstaza, meditacija, orgazam, ljubav ne bi bile isto tako autentične mogućnosti egzistencije?

Replika je opet ukazivala na nerazumevanje smisla ove analize bivstvovanja ka smrti za celinu dela i njegovu ontološku preferenciju. U neku ruku u pravu su i kritika i replika na kritiku. Međutim, i jedna i druga prenebregavaju jedan momenat istine u toj analizi na koji je skoro ukazao Peter Sloterdijk u kontekstu *tike ciničnog uma*. Ovaj bi se momenat sadržavao u tome što je Evropa u doba nastajanja *Bivstvovanja i vremena* zaista bivstvovala u susret smrti. Samo deset godina posle rata koji je odneo desetine miliona života i samo deset pre novoga koji će odneti nove desetine miliona nije moglo biti besmisleno ako je neko tvrdio da se bivstvuje u susret smrti. Na taj način *Bivstvovanje i vreme* bi bilo epohalno filozofsko delo 20. veka (Habermas) i kao jedan psihopatološki vademekum kroz naše stoleće. No, da ipak ne bi bilo nesporeduma, Hajdeger je pravio jasnu razliku između smrti i preminuća. Preminuće (Ableben) je puki spoljašnji događaj koji mi se može desiti čak i u besvesnom stanju (veoma je simpatično da je upravo preminuće u besvesnom stanju nešto na čemu uvek zavidimo umrlima) – to je ono za šta je Epikur rekao da nema značenja za nas, jer kad ono dođe tad mi više ne postojimo, a dok mi postojimo tad ono još nije tu. Nasuprot preminuću, smrt (Tod) traži punu svest. Smrt je ona granica bez koje se postojanje ne može iznutra sagledati u svojoj celini, u celini svoje konačnosti. Dakle za Hajdegera tek smrt ima onu traženu hermeneutičku relevanciju dok je za Epikura svaki onaj koji živi sa smrću, koji se dakle plaši smrti, budala »jer ono što nas ne uznemirava kad je stvarno prisutno to može izazvati samo ništavan bol kad ga tek očekujemo«. Epikurovo mišljenje je, međutim, u ovoj stvari sasvim trivijalno iz tog razloga što se oni koji se plaše smrti ne plaše toliko bola nego upravo onoga čime bi Epikur hteo da nas umiri – naime, ništavila. Osim toga, time što ta buduća činjenica prestaje da ima značaja za nas mi se lišavamo poslednje odbrane od instrumentalizacije naše sopstvene smrti. Ako prihvatimo Sloterdijkovo razlikovanje između cinične i kiničke svesti (pri čemu se pod kiničkom razume ona prosvetiteljska svest koja vladajuću neistinu provocira golom istinom a pod ciničnom ona koja replicira na kiničku provokaciju i to tako što premda zna šta je u njoj istinito ipak nastavlja da sa svojim tera dalje) ona bi kinički potencijal ove pune svesti o konačnosti, izazvane strahom pred smrću, bio upravo u tome što ona egzistenciju osigurava od toga da njena smrt bude upotrebljena kao sredstvo za svrhu. Upravo taj kinički potencijal uopšte i dopušta da u jednom ovakvom kontekstu pozivamo u pomoć jednu iskompromitovanu Hajdegerovu analizu.

Da bi nam Hajdeger bio od pomoći navešćemo jednu bitnu rečenicu iz *Bivstvovanja i vremena* i pridodaćemo joj malo objašnjenja. U 51. može se pročitati: »Ono čovek (das Man, bezlično egzistiranje) ne dopušta strahu pred smrću da se pojavi«. Kada se »das Man« prevede sa čovek onda se time ima na umu onaj način upotrebe kao kad na primer kažemo: prosto ne zna čovek šta da misli. Taj čovek to sam i ja koji to izričem ali i jedno sasvim osobeno postojanje mene. Ono naime, koje je meni zajedničko s drugima, koje ja kao ljudsko biće uvek moram imati ali koje ne bi moralo ili čak ne bi smelo da bude moje jedino ljudsko postojanje. Ja bih morao da imam i jedno postojanje koje je samo moje, koje je egentlich, autentično, navlastito. Moje »čovek« – postojanje je onda un-

eigentlich, neautentično. Udes postojanja kao takvog jeste njegova konačnost. Razlika između autentičnog i neautentičnog postojanja je pre svega u načinu odnošenja prema ovom udesu. Autentično postojanje se suočava s konačnošću i u tom suočavanju zadobija izvesnu slobodu. Neautentično »čovek« – postojanje ne usuduje se na takvo suočavanje i potiskuje ga. Utoliko lakše ono pušta da mu i drugi pomažu u tom potiskivanju. To je temelj uspešnog funkcionisanja industrije zabave (iz koje nećemo izbaciti ni masovnu kulturu). Prazninu koja stvara potiskivanje straha pred smrću popunjavanja zabava – ili prevlađivanje smrti na druge. Toliko za objašnjenje konteksta gornje Hajdegerove rečenice. Pokušajmo sad i da je iskoristimo.

Možemo najpre da se upitamo da li Hajdegerova egzistencijalna analiza pogađa i nas koji jesmo ovde i sada? Kako da odgovor bude određen (a ja bih to voleo) kad uprkos svemu ne živimo izolovani od sveta koji sa svoje strane živi u susret smrti još više nego svet s početka 20-og veka. Sveta koji ljudima koji osluškuju šapuće: Vaše uništenje je samo pitanje vremena, a vreme koje je uništenju potrebno da vas dosegne u isti mah je vreme za vašu zabavu (Sloterdijk). Ono što priprema uništenje to je čitava industrija smrti. Na taj način su industrije smrti i industrija zabave dve komplementarne industrije (nema jedne bez druge). Prepuštamo se zabavi ali kooperišemo i s industrijom smrti jer nam ona može najbolje garantovati da nećemo umreti »vlastitom« smrću. Lakše je podneti to da se jednom mora umreti. Smrt u odsutnosti. Utoliko lakše ukoliko čovek ne umire sam.

Industrija smrti – to nije samo militarni pogon, to je sve ono što ugrožava masovnom smrću. To su dakle i nuklearne elektrane. Treba pogledati kartu Evrope s oznakama nuklearnih elektrana i mogućih pozicija silosa s atomskim projektilima da bi se shvatila priroda kooperacije evropskog čoveka i industrije smrti.

Međutim, od pre nekoliko godina u Evropi se javio i revolt koji izgleda potaknut, upravo obratno, strahom od masovne smrti u odsutnosti. Taj revolt se sada preneo i kod nas.

Da li je to nagoveštaj buđenja novog evropskog čoveka?

Ili je to samo strah da razulareni atomi neće doneti valjanu smrt nego više *prekid* zabave (jer kad moraš da dekontaminiraš nemaš kad da se zabavljaš) a s ovim i »vlastitu« smrt?

Što se tiče industrijalaca smrti – društvo u kome se, hteli ne hteli, moraju naći i naši ljudi iz nuklearnog lobija – oni su otporni točkići jednog savršenog mehanizma koji garantuje smrt u odsutnosti ali i punu zabavu do nje. Zato oni iz svog vidokruga, bez obzira što *znaju* za opasnost, ne mogu ni *poverovati* da bi zabava mogla prestati.

Stoga kada mi kooperanti spolja gledamo, pa nam se čini da oni ovu stvar oko gradnje elektrana besomučno guraju, ne treba na njih suviše da se ljutimo – jer oni se samo vrte. Uostalom uz pomoć besa jedva da više išta možemo. A da li bi nešto bilo učinjeno time što bismo se rešili zabave? – jedna nada položena u ogoljivanje lanca već se potrošila!

Bilo bi sjajno kad bi se moglo misliti hajdegerovski ali bez hajdegerovskog pathosa i naivnosti. Ali baš se to izgleda ne može. Samo, nije li to malo preskupa cena? Sme li danas mišljenje sebi dopustiti da bude naivno? Zar nema nečeg mučnog u izgledu da bi vredan i pun život trebalo da nam zavisi od toga što smo zadobili strah od smrti? I kako bi, u stvari, to trebalo da se zamisli?

Da li i to što mi ne živimo toliko u sadašnjosti već više u iščekivanju budućnosti (dok se školujemo sve nade polažemo u upreznje u radni pogon, kad se upregnemo čekamo godišnje odmoro i penziju itd.) treba zahvaliti potiskivanju straha pred smrću? Ako je to tako onda je prihvatanje straha uvek u isti mah i *zadobijanje sadašnjosti*. A to je već nešto što bi zacelo vredelo zadobiti.

Opšte je mesto raznih Uvoda u filozofiju da su dobra pitanja cenjenija od samih odgovora na njih. Veoma je verovatno da je to opšte mesto dobilo svoju potvrdu i na ovom primeru gde smo imali jedno u stilu transcendentale filozofije ispreparirano pitanje i jedan relativno nebulozan odgovor. Bio bih veoma srećan ako bi se moglo pokazati da odgovor može ispasti i sasvim drukčije. Što se samog pitanja tiče, slutim da će mu se osporavati legitimitet zbog paranoidnosti njegove pozicije. Na to mogu unapred da kažem sledeće:

Paranoja u ovom pitanju mogla bi da bude njegova nerealističnost, praktično, njegova suvišnost. A iz tog ugla, ono bi bilo suviše jer se poteže povodom jedne stvari koja je prethodno naduvana. Pioniri nuklearne fizike nosili su radijum po džepovima, sve dok nisu saznali šta ustvari rade, i doživeli duboku starost, a hipohondri iz '86. počeli su već da gledaju televiziju u ogledalu jer, na primer, TV Dnevnik zrači kao pola kila jagoda posle Černobila. Ja priznajem da ne gledam TV Dnevnik ali zato svako veče izravno pred ekranom gledam kako se pika fudbal na Mundijalu i osim toga jednom jagode – ovogodišnje. I možda ništa ne bih ni pitao da se nije istopilo ono malo okoline Kijeva. Da je to Kijevo negde na Mesecu mogao bih da kažem da me je briga jesu li ponovo skrutili to jezerce ili nisu ali pošto je to bilo daleko samo dan ili dva oblakom i pošto je to bilo stvarno – dakle nešto malo gore od ružnog sna – neću ni da čujem da mi neko pominje paranoju ili hipohondriju dok postavljam otmena pitanja.

odgovornost izvora javnih informacija

miroljub radojković

Sekcija za informisanje i javno mnjenje Savezne konferencije SSRNJ nedavno je razmatrala ostvarivanje zakonskih obaveza izvora informacija. Nema sumnje da je ovu temu nametnula serija zbivanja u našoj zemlji, o kojima je javnost bila nedovoljno ili neadekvatno informisana. Međutim, za razliku od ranijeg običaja, kada se za takav propust oštrice kritike uglavnom usmeravala ka činionicima informaciono-komunikacionog sistema koji diseminiraju informacije, ili ka novinarima, na videlo je izbilo da deo odgovornosti snose i sami izvori informacija. Oni su se pokazali kao sastavni deo sistema u kome još nema dovoljnog upliva nosilaca društvenog uticaja i kao filter koji »de facto«, ako »de ure«, čini i selekciju i sprečavanje protoka informacija ka javnosti. Povodom istih zbivanja, pokazalo se, takođe, da izvori informacija ne poštuju dosledno ni svoju zakonsku obavezu, koja im nalaže da pod jednakim uslovima budu otvoreni i dostupni svim javnim glasilima.)

Bez obzira što se ne možemo miriti sa situacijom u kojoj tek nakon drastičnih propusta sledi korektivna akcija, treba pozdraviti orijentaciju ka daljem preispitivanju ponašanja izvora informacija. Namerno ovde i kasnije upotrebljavamo izraz »izvori informacija«, jer se zakonska sintagma »izvori javnih informacija« pokazala nedostatnom i teleološki prenapregnutom. Jer, da se u radu mnogobrojnih faktora koji se smatraju i ideološkim žargonom označavaju izvorima informacija, od pojedinaca do organa uprave federacije, ne obavlja selekcija, doziranje, pa i prikrivanje informacija značajnih za javni život i samoupravnu javnost, o ovom pitanju ne bi trebalo raspravljati. Izvori bi, ispunjavajući svoje dužnosti bez anomalija, potpuno završili naziv »izvori javnih informacija«. Suština problema baš je u tome što su sprečavali difuziju i onih informacija na koje javnost ima neotuđivo pravo – i po normativnim postavkama i po suštini projekta i prakse socijalističke samoupravne demokratije.

Mišljenja smo da raspravu o odgovornosti izvora informacija treba sistematski nastaviti i dovesti do onog stadijuma u kome se združenim naporima teorije, društveno-političkih organizacija, eksperata informativne prakse i same javnosti jasno vide uzroci deformacija i željeni pravci promene ponašanja. To je obavezan dug i prema ciljevima koji se opetuju ustanovama i grupama komunikatora u našem informaciono-komunikacionom sistemu. Mislimo da je odavno sazrela svest, a da u aktuelnim uslovima ona lakše prodiere na javnu scenu, o tome da se ni jedno normativno zamišljeno rešenje u kompleksu javnog informisanja ne može dosegnuti, ukoliko se ne promeni način rada svih činilaca u nizu od stvaranja do publikovanja informacije. Prema tome, svaki radni zahvat u cilju promena mora da počne od samih izvora informacija. Ako se u socijalističkoj samoupravnoj demokratiji računa sa potpunim, blagovremenim i istinitim informisanjem, odnosno obaveštavanjem radnih ljudi i građana po slovu Ustava, onda je kristalno jasno da su izvori informacija jedan od ugaonih kamenova za željene kvalitete. Svako ko se za takve osobe javnog informisanja zalaže mora da utiče na funkcionisanje svih društvenih ustanova od kojih zavisi stvarni rezultat. Međutim, izgleda da su baš institucije koje u našem društvu prikupljaju obradu, i čuvaju za javnost važne informacije još uvek zaštićene autoritetom države. Budući da po prirodi stvari, one dobrim delom urastaju u organe vlasti i državne uprave, o njima se rede čula kritička reč, a tek je ponašanje ocenjeno kao grubo kršenje nadležnosti razgrnulo blagougodan veo pod kojim se volontaristički ponašaju.

Da bi se raskinulo sa praksom državnog socijalizma u kome partija za sebe preuzima monopol svesnog znanja i istine, te status ultimativnog komunikacionog centra oko koga rotiraju svi ostali, u socijalističkom samoupravnom društvu radi se na podruštvljavanju čitavog informaciono-komunikacionog sistema. Istovremeno, to znači da se ideološkim projektom predviđa da sve etape u procesu stvaranja i kretanja informacija budu pod što je moguće demokratskijim, i javnijim uvidom i uticajem. Takvo rešenje trebalo bi da spreči da bilo koji činilac javnog života ponovo zadobije monopolu poziciju i status svima nadređenog komunikacionog centra i subjekta. Sasvim je jasno, da zalaganjem za takav projekt SKJ i celina subjektivnog faktora apriori, formalno i normativno od sebe odbijaju takav izazov. Istovremeno, to ne garantuje da oni u real-političkom ponašanju ne mogu pogaziti svoje opredeljenje, kao ni to, da neki drugi faktori ne pokušaju da zauzmu prazan prostor. Zbog toga je izuzetno važno da se podruštvljavanje, u smislu demokratskog uticaja, pluralističke kontrole i javnog uvida u rad infor-